

darstvenih in umskih slojev postane protisloven s samim seboj ter mora vesti kvečjemu do anarhizma, do boja avtonomnih, heteronomnih, umstvenih in gospodarskih skupin in občestev med seboj.

Dialektični razvoj v bodočnosti je iz povedanega precej jasno določen.

Postanek liberalizma v odnosu do države, ekonomije in proletarijata je markanten zgled dijalektike, kako vsako gibanje sebi rodi protislovje in se iz razvoja tega tvori nova vsebina gibanja. Ekonomični in nacionalistični imperijalizem mora pognati države v medsebojni konflikt. Le v svetovnem konfliktu se izčisti vprašanje individualizma in kolektivizma, prehod vodstva ekonomije v roke konsumenta, prehod avtonomije na kulturne skupine. Večina inteligence tega po svoji vzgoji noče in ne more uvideti, zato bo kriva novega poloma, kakor je bila kriva štiriletnega svetovnega klanja in bede stomiljonskih mas.

Pripombe k naši prevratni dobi*

Albin Prepeluh

Politični dogodki doma, izzvani po agitaciji za populariziranje majniške deklaracije, brezkončnost vojne in politična brezuspešnost vojaških zmag centralnih držav — vse to je omajalo in zrahljalo stare strankarske politične organizacije med Slovenci in njihovo disciplino. Takratni politični vodniki Slovencev so se zbal negotove bodočnosti, nekdanja, močno opažena ošabnost in samozavest političnih mandatorjev sta se umaknili občutku nemoči in osamelosti. Nihče ni vedel, kakšen preokret se pripravlja v ljudstvu po teh težkih preizkušnjah. Kakor vedno ob podobnih prilikah, se je tudi sedaj izrekla želja po „koncentraciji narodnih sil“, po medsebojnem pozavarovanju. Niti slovenskega političnega udejstvovanja in hotenja so se tedaj stekale v jugoslovanskem poslanskem klubu na Dunaju, kjer se je premišljalo, v kakšni obliki naj se ta namišljena koncentracija izvede. Gospodje so se spremenili preko noči in zlasti klerikalci so obžalovali, da ni med njimi ne na Dunaju ne v deželnih zborih nobenega socialista. Česar so se pred vojno najbolj bali, to so sedaj najbolj pogrešali.

Koncentracija vseh slovenskih političnih moči naj bi se dosegla z ustanovitvijo „Narodnega sveta“. Koncem l. 1917. so prišle z Dunaja

* Pisatelj nadaljuje svoje spomine, ki so pričeli izhajati v lanskem letniku „Sodobnosti“

vesti o potrebi take organizacije. Priprave na Dunaju so se zavlekle. Poglavitni vzrok te počasnosti je bil v tem, ker nihče ni prav vedel, kakšne in katere naloge naj ta nova skupna organizacija izvede. Gospodje niso bili med seboj duhovno homogeni, pičlo je bilo število tistih, ki so si bili na jasnem o potrebi nepomirljivih ciljev take organizacije v tej dobi. V tem pogledu je bil že podan zgled: Češki narodni svet. Toda razlika med odločnimi in svojih narodnih ciljev se zavedajočimi Čehi in med slepim otipavanjem dogodkov na jugoslovanski strani je bila tako velika, da ni nobena primera mogoča. Češke politične stranke so si bile edine, da je prišel čas popolne politične osvoboditve Čehov in Slovakov od Habsburgov in njihove nemške vladavine. Edini med njimi, ki je hodil svojo pot, je bil poslanec dr. Šmeral, poznejši ustanovitelj komunistične stranke na Českoslovaškem. Med slovenskimi poslanci take duhovne enotnosti in vsaj približno podobnega nepomirljivega razpoloženja ni bilo. Njihovo politično katolištvo jih je nagibalo bolj na poljsko kot na češko stran. Poljske legije so se borile za osvoboditev svoje domovine ob strani avstrijskih in nemških armad pod vodstvom socialista Jožefa Pilsudskega proti svojemu največjemu protivniku, carski pravoslavni Rusiji. Ta poljska taktika je temeljila v geografskem položaju razdeljene Poljske in v tradicijah poljskih prizadevanj v prejšnjih dobah, ko so bili oboroženi podvigi poljskih upornikov v Rusiji krvavo potlačeni. Nasprotno pa so češki legijonarji organizirali prav v Rusiji svojo narodno armado, ki se je kasneje krepko uveljavljala ne samo na ruskih frontah, temveč celo v Franciji zoper Nemce in v Italiji zoper Avstroogrske. Tako sta si stala na tedanjih bojiščih nasproti češki in poljski legijonar, vsak za sebe in po svoje se boreč za politično samostojnost svoje dežele. To nasprotje med Čehi in Poljaki se je pokazalo tudi v notranji avstrijski politiki: Čehi so jugoslovanskim poslancem njihovo poljakofilstvo hudo zamerili. Kako zelo, se je videlo l. 1918., ko sta prišla po političnih poslih v Prago dr. Krek in dr. Korošec. Tu so ju politični ljudje nevljudno odbili, odklanjajoč ž njima vsak razgovor.

V tem ozračju je l. 1917. prišlo z Dunaja v Ljubljano sporočilo, da želi jugoslovanski klub ustanovitev „društva ljubiteljev poljskega naroda“. Spominjam se, da nas je ta vest začudila, ker nismo vedeli, čemu in komu naj to društvo takrat hasne. Tako društvo je v Ljubljani obstajalo že pred vojno in je med vojno zaspalo. Torej ga je bilo treba samo oživiti. Sestavil se je odbor, da je vsaka politična struja dobila v njem zastopnika. Večina tega odbora pa je o Poljaki in njihovem jeziku kaj malo vedela. Vršile so se nekatere seje, na katerih se je sklenilo poiskati med Poljaki politične in tudi druge zveze.

V Ljubljano je prišlo nekaj manj znanih Poljakov — novinarjev, a v imenu društva je potoval v Galicijo nekdanji župnik na Vipavskem, g. dr. Lénard. Pozneje smo dobili nekaj stikov s posameznimi revolucionarji, nekateri so prišli tudi v Ljubljano, kjer so se slednjič razkrili kot Ukrajinci, ki niso povedali o Poljakihi nič dobrega. Dolžili so jih celó, da preganjajo in ovajajo avstroogrskim vojaškim oblastnjam vsakogar, ki je Ukrajinec ali pa jim je vsaj pravičen. Politično se je novo društvo izkazalo prav kmalu kot nepotrebno in je v resnici tudi zopet zaspalo.

Ta epizodica je torej nastala iz nekake sentimentálnosti političnega katolicizma, ki je mislil, da bi se mogli Slovenci bolje izveličati po poljskem kot po češkem receptu, ki je bil svobodomiselni in — preveč husitski, recimo.

Naposled je bilo po dolgem pripravljanju vendarle sklicano zborovanje, na katerem naj bi se ustanovil „Narodni svet“, v Ljubljano. Zborovanje se je vršilo v ljubljanski mestni dvorani, dostop pa so imeli samó povabljeni. „Socijalistična omladina“ ni bila povabljena, vendar sem se za njo udeležil zborovanja kot opazovalec jaz. Kljub temu so me delegirali v propagandni odsek „Narodnega sveta“. Prišli so poslanci, člani jugoslovanskega kluba na Dunaju, nekateri deželni poslanci, nadalje zastopniki „Slovenske ljudske stranke“, malo poprej ustanovljene „Jugoslovanske demokratske stranke“, nastale iz razbitih delov liberalcev, „Tržaškega političnega društva Edinost“, „Gospodarskega društva za Istro“, „Katoliškega političnega društva za Slovence na Koroškem“ (druge politične organizacije koroški Slovenci niso imeli, kajti slovensko delavstvo je bilo organizirano v skupnih nemško-slovenskih soc. demokratskih organizacijah) ter slednjič trije zastopniki „Jugoslovanske socijalno demokratske stranke.“ Zborovanju je predsedoval dr. Anton Korošec, ki je naglasil, da so se politične prilike v Avstriji razvile že tako daleč, da je treba pristopiti k ustanovitvi „Narodnega sveta za Slovenijo in Istro.“ Ta organizacija naj bi bila samo del vseobče narodne organizacije, ki se bo šele ustanovila za vse Slovence, Hrvate in Srbe v monarhiji in katere centralni sedež bo v Zagrebu. V tej skupni organizaciji naj se na temelju proporca združijo vse obstoječe sile, ki priznavajo edinstvo jugoslovanskega naroda in uvidevajo potrebo samostojne jugoslovanske države. „Narodni svet za Slovenijo in Istro“ imej nalogo, delovati za zedinjenje jugoslovanskega naroda v monarhiji, za jugoslovansko državo. Njegov delokrog pa bodi omejen na tiste zadeve, ki jih v skupnem „Narodnem svetu“, ko bo nastal, priznajo za skupne. Poleg tega so skupne zadeve še sledeče: obramba in pospeševanje skupnih kulturnih zadev; obramba in gojitev skupnih gospodarskih interesov ter gospodarska

osamosvojitve; reprezentacija naroda in pospeševanje nacionalnih koristi nazven, to pa v sporazumu s parlamentarno delegacijo; slednjič pa vprašanja narodne časti in discipline. Minimalni delovni program „Narodnega sveta“ pa je obsegal naslednje točke: delo za ravnopravnost našega naroda v šolah; varstvo narodnih manjšin in manjšinsko delo obče; uveljavljanje narodnega jezika v javnih uradih in privatnih podjetjih.

Kakor se vidi, program nikakor ni bil nepomirljivo revolucionaren. Tudi debata je bila zelo umerjena, idejno skromna. Navdušenja ni bilo, nasprotno je med zborovalci prevladala neka bojazljiva medsebojna nezaupljivost. Napredek z ozirom na stilistiko majniške deklaracije je bil samó v tem, da se je govorilo o bodoči jugoslovanski državi na splošno in se ni več omenjalo teritorialnega okvira habsburške države in dinastije.

Ustanovila se je nekaka podružnica centralne organizacije, ki je še ni bilo. V odbor so bili izvoljeni trije liberalci, štirje klerikalci, dr. Gj. Červar za Istro in dr. J. Wilfan za Trst. Za socialno demokratsko stranko je podal izjavo Anton Kristan, ki je dejal, da slovensko delavstvo ne zaupa meščanskim strankam, in je ugotovil, da je socialistična stranka že l. 1909. sklenila svojo „tivolsko resolucijo“, ki da je v nacionalnem pogledu širša in jasnejša od majniške deklaracije. Delegacija stranke pa da je prišla na to zborovanje samo zaradi tega, ker je prepričana, da so v življenju narodov trenutki, ko morajo sodelovati vsi. Vendar je njegova stranka mnenja, da se mora predvsem zavzemati za konkretne potrebe delavstva, tu pa je potrebna solidarnost z delavskim razredom vseh narodov sveta. Č. bomo videli v posameznih primerih, da je naša navzočnost v korist delovnega ljudstva, bomo radi sodelovali.

Ta izjava je bila v skladu s politično linijo, na kateri se je gibala naša oficijelna socialistična stranka, predvsem zaradi svoje gospodarske in strokovne povezanosti z avstrijsko-nemško socialistično stranko.

S tem pa je bil politični del tega zborovanja tudi končan. Bilo je prvo in zadnje plenarno zborovanje „Narodnega sveta za Slovenijo in Istro“. K ostalim točkam dnevnega reda se je še mnogo govorančilo in se je omlatilo precej takoimenovane kulturne in gospodarske slame. Tedaj se je namreč avstrijska vlada pečala z neko novo finančno in obnovitveno akcijo za tiste pokrajine, ki jih je vojna razdejala ali poškodovala. Na Dunaju niso še nič računali z odpadom posameznih dežel. Ta uradna organizacija je imela svojo centralo na Dunaju. Na plenarni seji ravnokar ustanovljenega „Narodnega sveta“ je bilo izre-

čenih več predlogov, kako bi se s pomočjo te nove finančne in obnovitvene akcije pomagalo Goriški deželi, ki je izmed vseh slovenskih pokrajin v vojni utrpela največ škode. Seveda je šlo tudi za nekatere uradniške službice v tej organizaciji in Slovenci bi ne bili Slovenci, če bi tudi pri tej priliki mogli preko te okoliščine.

Vsa debata je bila spričevalo prevladujoče miselnosti, ki je bila daleč od spoznanja, da je popoln razpad stare dvojne monarhije nujen in da se neizogibno bliža konec politične moči vladajoče dinastije.

Odslej je „Narodni svet za Slovenijo in Istro“ živel le še v obliki male pisarne, ki sta jo vodila in organizirala dr. I. Jerič in dr. Fr. Jež. Meseca septembra so se konstituirali še posamezni odseki, kakor finančni, aprovizacijski, ustavno-pravni, propagandni, prometni, administrativni, kulturni in gospodarski. Balasta je bilo torej na pretèk, da se je moglo ugoditi vsem, ki so hlepeli po kaki funkciji — za vsak primer. Tega meseca so bili ustanovljeni tudi še pokrajinski odseki „Narodnega sveta“ v Trstu, za Goriško, za Koroško in za Štajersko. Pozneje so se ustanovljale podobne organizacije po vseh večjih krajih. Vse to delo pa je imelo bolj agitačni in propagandni značaj, med tem ko se je notranja politična razčiščenost povsem zanemarila in so imeli ljudje o vojni in miru, o bodoči jugoslovanski državi in veliki antanti neverjetna in tudi naivna naziranja.

Tako je nastal zaplodek neke skupne narodne organizacije, ki že ob rojstvu ni bila resno zamišljena in izvedena ter je po prevratu tudi takoj zopet razpadla.

Na Hrvatskem se še dolgo potem ni nič zganilo. Srbsko-hrvatska koalicija, ki je imela večino v zagrebškem „Saboru“ in svojega bana Mihalovicha, se prav do konca vojne ni mogla odločiti za udar. Leta 1918. sem večkrat zahajal na Hrvatsko, deloma tudi zaradi aprovizacije. Državna meja med Avstrijo in Ogrsko je bila strogo zastražena, ker ogrska vlada ni dovoljevala izvoza živil za civilno prebivalstvo na našo stran. Aprovizacijski urad v Zagrebu, ki mu je stal na čelu E. Marković, je budno bdèl nad dolgo hrvatsko-slovensko mejo in je strogo preganjal tihotapce, ki jih je kar mrgolelo. Spričo siromaščine v prehrani na avstrijski strani je bila Hrvatska pravi zemeljski raj. Tam je bilo hrane, belega kruha in mesa v izobilju. Dežela je bila bogata, ker se je prodajal živež po visokih cenah. Vse si mogel nakupiti, kar je bilo ugodno za telo, toda izvoziti nisi mogel brez dovoljenja ničesar. Zato so ljudje tihotapili živež preko meje v nahrbtnikih in so izumljali vse mogoče trike za prenos ali prevoz robe. Marsikak poln nahrbtnik je ostal kljub temu v rokah neusmiljenega pandurja. Če je imel tihotapec veliko denarja in dobre zveze s čifut-

skimi trgovci, pa je spravil preko meje tudi poln vagon. V Zagrebu in na Hrvatskem so takrat bohotno cvetele rožice, pognane v mlaki „korupcije“.

V Zagrebu je živela tedaj na svojem prelepem domu slovenska pisateljica Zofka Kvedrova, ki je bila omožena s politikom Jurajem Demetrovićem. Ta je izdajal mesečno revijo „Hrvatska Njiva“, katere sotrudnik sem postal tudi jaz. Demetrović je imel izvrstne politične in osebne zveze z odličnimi možmi srbsko-hrvatske koalicije, s Svetozarjem Pribičevićem, Dušanom Popovićem, banom Mihalovichem itd. Tako sem prišel do samega bana, kar takrat ni bilo lahko. Ban Mihalovich je bil čokat, širokopleč in bradat gospod, še iz ušes so mu štrleli šopki kocin. Toda zunanosti avstrijskega birokrata ta „Prevzvišeni“ ni imel. Kljub temu, da je imel od svoje centralne vlade v Budimpešti strog nalog, da mora zaradi prehrane vojaštva preprečiti vsak izvoz živeža za civilno prebivalstvo preko ogrske državne meje, si je hitro dal dopovedati in je na svojo odgovornost dovolil izvoziti nekaj vagonov hrane za te „uboge Kranjce“. Bil je dober Hrvat, ki je ob prevratu šel s „Saborom“ in je brez ceremonij zlomil z Budimpešto.

O politični situaciji smo tedaj mnogo razpravljali, ne samo s prvaki hrvatske socijalistične stranke, na primer s poznejšima ministroma Vitomirom Koraćem in Viljemom Bugšekom, temveč tudi z meščanskimi politiki, na primer z dr. Ivanom Lorkovićem, dr. I. Polićem, poznejšim rektorjem zagrebske univerze, Jurajem Demetrovićem in mnogimi drugimi znanimi osebnostmi. Hrvatski politiki so bili do Slovencev nezaupljivi, niso verovali, da bi se Slovenci tako hitro duhovno otresli nemške nadvlade in Habsburga ter so razlagali majniško deklaracijo točno po črki in besedilu. Srbsko-hrvatska koalicija, ki je nosila politično breme vladne stranke, se ni mogla odločiti do zadnjega in eden njenih vodij, Svetozar Pribičević, je dejal odkrito: Mi ne moremo lomiti s Pešto, dokler ni vojna končno odločena. Mi moramo predvsem živeti, zato ne moremo uganjati politične romantike. — Ostale stranke in politične skupine pa niso mnogo pomenile, ker v narodu niso bile na široko in globoko zasidrane, razen Stjepana Radića, ki je stal na čelu svoje kmečke stranke. Radića, skromnega zagrebškega knjigarja, pa so imeli vsi za političnega pesnika, zanesenjaka, na katerega se ne kaže naslanjati. Poleg tega je bil na glasu kot pristaš Habsburgovcev. In vendar je preostal v danem trenutku edino le on, da se je moglo preiti k ustanovitvi „Narodnega Veća“ v Zagrebu in s tem prisiliti srbsko-hrvatsko koalicijo k odločitvi. Ultimatum je poslal baš Radić.

(Dalje.)

Pripombe k naši prevratni dobi

Albin Prepeluh

Po že izvršeni organizaciji „Narodnega sveta za Slovenijo in Istro“ se v Zagrebu še dolgo ni nič zgodilo. Edino „Hrvatska pučka stranka“ je zbrala meseca avgusta v Zagrebu delegate na svoj strankin zbor, ki je sprejel posebno resolucijo, ki mu jo je predložil njen predsednik Stjepan Radić. V tej resoluciji se je stranka izrekla načeloma za narodno samoodločbo, v posledici tega tudi za samoodločbo Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki naj se združijo v neodvisni in samostojni jugoslovanski državi. Ta država naj se zveže nazven z novo češko in poljsko narodno državo. Toda seljačka stranka je bila po svoji takratni politični moči v „Saboru“ majhna, ker je imela samo sedem poslancev. Njen nosilec je bil res pravi hrvatski kmet, politično in družabno zaničevan od meščanstva, fevdalcev in visokega klera. Hrvatje takrat še niso poznali splošne in enake volilne pravice, zato kmetske množice niso kaj prida pomenile v političnem življenju hrvatskega naroda.

Poleg Radićeve kmetske stranke so zavzemale slično stališče še druge, manjše politične stranke in skupine, tako na primer: „Starčevićeva Stranka Prava“, ki jo je zastopal dr. Ante Pavelić, „Srpska Narodna Radikalna Stranka“, katere predsednik je bil dr. Đorđe Kra-sojević, „Socijalno-demokratska stranka za Hrvatsko in Slavonijo“, ki so jo vodili V. Korać, V. Bukšeg in S. Delić (ta slednji je bil pozneje izvoljen za župana v Zagrebu na komunistični listi) ter posamezni politični možje, ki pa niso imeli organiziranih strank za seboj, na pri-liko: dr. Ivan Lorković, dr. Srđan Budisavljević itd. Tem je Stjepan Radić predložil, naj se „Narodno veće“ v Zagrebu kot nova centralna politična organizacija jugoslovanskega pokreta ustanovi takoj, in sicer brez ozira na to, ali vladna srbsko-hrvatska koalicija pristopi k novi organizaciji ali ne. To se je tudi zgodilo 5. oktobra 1918 v Zagrebu na zboru povabljenih delegatov, ki so prišli iz Slovenije, Hrvatske, Istre, Dalmacije, Bosne in Hercegovine ter Vojvodine (tedanje južne Ogrske). Na tem zboru srbsko-hrvatska koalicija ni bila zastopana, prav tako tudi hrvatski „Frankovci“ ne.

Srbsko-hrvatska koalicija je počasi hodila. Nikakor ni hotela zapustiti vladnega položaja v hrvatskem „Saboru“, ni se hotela spreti z vladno v Budimpešti. Vsak svoj korak je preračunila s položajem na bojiščih, čeprav je bilo že vsakemu političnemu človeku jasno, da je katastrofa avstro-ogrske monarhije tik pred durmi. Nihče in nič ni moglo več zadržati propada zastarele in nesodobne fevdalne države. Če bi je ne podrl prezident Wilson, bi jo podrle razjarjene množice

njenih nezadovoljnih in razočaranih slovanskih narodov, zlasti Čehi. Zato je bilo novo ustanovljeno „Narodno Veće“ v Zagrebu srbsko-hrvatski koaliciji zelo neprikladno! In se je zbrala na posvèt že naslednji dan. Po dolgem tem političnem posvetovanju je bil 8. oktobra 1918 storjen sklep, da koalicija priznava potrebo, da se osnuje v sedanjem času „Narodno Veće“. Izvolilo se je pet članov, ki naj se pogajajo z drugimi strankami v tem vprašanju, in sicer: dr. Lukinića, dr. Dušana Popovića, Svetozarja Pribićevića, dr. Iv. Ribarja in V. Wilderja. Ta odbor se je pogajal glede programa in organizacije „Narodnega Veća“ z njegovimi zastopniki in 12. oktobra je končno koalicija“ sklenila pristopiti k novi organizaciji, torej v času, ko njen pristop ni pomenil nobenega političnega rizika več. Zakaj že nekaj dni kasneje, to je 18. oktobra 1918, je dal Wilson odgovor na *mirovno prošnjo* Avstro-ogrske z dne 4. oktobra 1918 (in 5. oktobra je bilo osnovano prvo „Narodno Veće“ v Zagrebu!). Wilson je v tem svojem odgovoru dejal, da mora sedaj spremeniti svojo zahtevo, naj se namreč avstrijskim narodom zagotovi „možnost za avtonomen razvoj“, kakor je bil to formuliral v kongresu 8. januarja 1918. Od takrat se je mnogo spremenilo, ker so Združene države priznale češko-slovaški „Narodni svèt“ kot vojskujočo se vlado. Glede Jugoslovanov pa Združene države na dalekosežen način priznavajo upravičenost njihovih narodnih stremeljenj po svobodi. Predsednik Wilson ne ostaja več pri avtonomiji teh narodov kot mirovni podlagi, temveč prepušča Jugoslovanom samim, da oni sami odločijo, katera akcija avstro-ogrske vlade bi zadovoljila težnje in pojmovanje teh narodov o njihovih pravicah in odločbah kot članov v družbi narodov.

Naslednji dan po tem jasnem, za Dunaj in Pešto strašnem odgovoru iz daljnega Washingtona, je izšel proglas „Narodnega Veća“ v Zagrebu, ki oznanja, da prevzame vodstvo narodne politike izključno ono samo, odklanja manifest Karla Habsburga, ki ponuja avstrijskim narodom neko avtonomijo in zahteva zedinjenje Slovencev, Hrvatov in Srbov na njihovem etnografskem teritoriju v eno samo edinstveno in suvereno državo. Ta država mora biti urejena po načelih politične in ekonomske demokracije, ki odpravlja vse socialne in gospodarske krivice in neenakosti.

Slovenci in Hrvati ter Srbi na bivšem avstro-ogrskem ozemlju so torej sedaj prvič revolucionarno spregovorili i napram habsburški dinastiji i napram Nemcem ter Madjarom kot takozvanima „gospodujočima narodoma“. Dan poprej pa je že izrekel svojo zadnjo in nepomirljivo besedo najmogočnejši človek tistih dni, ameriški prezident Wilson.

„Narodno Veće“ v Zagrebu je imelo seveda tudi svoja pravila, ki so bila sprejeta sporazumno s srbsko-hrvatsko koalicijo, ko je letanjanj vstopila. Ta statut je določal teritorij tistih Jugoslovanov, ki jih je zastopalo „Narodno Veće“. Hrvatska in Slavonija z Reko, Dalmacija, Herceg-Bosna, Trst, Kranjska, Goriška, Štajerska, Koroška, Bačka, Banat, Baranja, Medjimurje in jugoslovanski kraji južnozapadne Ogrske. Program „Narodnega Veća“ pa je bil zedinjenje vseh Slovencev, Hrvatov in Srbov v neodvisno državo, urejeno po načelih demokracije. — Organizacija „Narodnega Veća“ je slonela na teritorialnem principu. Vsaka pokrajina pošlje v njegov zbor poslanca, na vsakih sto tisoč prebivalcev po enega. Vsi izvoljeni člani hrvatskega sabora, bosanskega sabora v Sarajevu, državnega zbora na Dunaju, deželnih zborov v statutu imenovanih dežel, ki priznavajo „Narodno Veće“, se smejo udeleževati plenarnih sej sveta. Plenum „Narodnega Veća“ je izvolil izmed sebe osrednji odbor, ki je dobil še svoje predsedstvo. Osrednji odbor je štel 30 članov, smel pa jih je sam kooptirati še deset. Slovenci so imeli v tem osrednjem odboru sledeče zastopnike: dr. Anton Korošec (namestnik dr. Ivo Benkovič), dr. Lovro Pogačnik (namestnik prof. B. Remec), dr. Izidor Cankar (namestnik dr. Jos. Jerič), Ivan Hribar (namestnik dr. Vek. Kukovec), dr. A. Kramer (namestnik dr. Sl. Fornazarič), Anton Kristan (namestnik Jos. Petejan). Dne 17. oktobra 1918 je dobilo „Narodno Veće“ še svoje predsedstvo: Predsednik dr. Anton Korošec, podpredsednika dr. Ante Pavelić in Svetozar Pribičević.

Wilsonova beseda, ki je sprožila notranji prevrat v Avstriji, je torej našla neko površno, v zadnjem hipu sestavljeno narodno organizacijo, ki je oklevajoče prevzela politično oblast in vodstvo Jugoslovanov, živečih na teritoriju bivše Avstro-ogrske monarhije. Razlika med Čehi in Jugoslovani je bila torej znatna. Čehi so bili s staro državo že davno zlomili. Oni so organizirali svojo vlado in armado v težavnih razmerah v inozemstvu in so se vojne dejansko udeležili na frontah s svojimi, lastnimi, češkoslovaškimi regimenti.

Jugoslovani, to so Slovenci, Hrvati in Srbi v bivši monarhiji so ostali mirni in nedelavni, celó spričo tega, da se je habsburška oblast že dolgo krhala in lomila pred očmi vsega sveta. Morda ne bo preveč rečeno, da so v splošnem bili Slovenci še najbolj delavni v pripravi za novo narodno organizacijo. Revolucionarno zavednih pa so imeli vsi Jugoslovani skupaj neprimerno manj kot Čehi, in še tisti, ki so ostali doma in vedeli, kam hočejo, so bili večinoma zaprti, konfinirani ali v vojaški suknji. Revolucionarna propaganda med ljudmi je bila težavna in zelo opasna spričo velike reakcionarne množice kmetov in uradnikov ter celó takozvanih svobodnih inteligentov, ki so često bili

prav do zadnjega trenutka karikaturno bojazljivi, pripravljeni celó ovajati, da ne bodo pozneje sami osumničeni... „Jugoslovanski odbor“, ki je imel svoj sedež v Londonu in je že l. 1917. podpisal „krfsko deklaracijo“, doma med ljudstvom ni našel ne odmeva ne stikov in je bil med narodom skoro nepoznan. Takratni politični vodniki kmetov in meščanstva niso imeli poguma, da se zanj in za njegovo propagando izrečejo kakorkoli in kjerkoli. Nasprotno, pograbili so za vsako priliko, da se ograde in odvrnejo od sebe sum veleizdaje, kaj veleizdaje, temveč že samega političnega nezadovoljstva. Veleizdajalce so opisovali kot ljudi, ki so svoj narod zapustili, hoteč ga iz osebnega koristoljubja prodati nejevernikom in vojnim sovražnikom. Čeprav je bilo nezadovoljstvo vsak dan večje, je vendarle ljudstvo, ki ni imelo nobene velike politične zgodovine in tradicije, — Čehi in Poljaki so imeli oboje — ostalo pasivno in mirno. Hrvati in Srbi so imeli vsaj svoj „zeleni kader“. Te „kadre“ so tvorili oboroženi dezertarji avstro-ogrske armade, ki se niso hoteli več vrniti na fronto. Pobegnili so v goré in šume, kjer jim propadajoča oblast ni mogla do živnega. Ti ubežniki so se združevali v taborišča in so napadali slabo zastražene vojaške Transporte živil zaradi lastne prehrane. Teh ubežnikov se je pozneje balo tudi „Narodno Veće“, toda brez potrebe, zakaj bili so brez političnih vodnikov in so se mirno razšli po doméh, ko je minila nevarnost vojne in kazni zaradi dezertacije. Slovenci, vsaj kolikor je meni znano, nismo poznali niti „zelenih kadrov“.

(Dalje.)

Južni vetrovi

Miško Kranjec

Nobeni izmed naju ni bil njen mož oče. Toda prijazen je bil in rade smo ga imele. Bil je vedno med nami, govoril z nami, se smejal. Nikdar nisem videla človeka, ki bi se znal tako nasmihati. Takrat ga nisem razumela. Pozneje pa mi je bilo marsikaj jasno. No, zdaj je že tudi on mrtev in je pozabil, da nama ni bil oče. Preden pa sem zaznala za vse to, so me spravili v Čakovec k teti. Zame je bil tisti svet nov. Petnajstletna sem bila. Ko sem hodila še v šolo, sem imela fante, kmečke, in nič posebnega ni bilo to. Pozneje pa me je bilo vedno sram, če je kdo govoril o moških. Okno smo imeli na veliko dvorišče. Tam je stanovalo več strank in ljudje so hodili preko tistega dvorišča na cesto. Kadar sem videla moškega, sem vedno zardela. Sama nisem vedela, zakaj. No, čez dve leti sem se lepo razvila. Takrat tega nisem vedela, danes pa se spominjam, da sem bila lepo dekle. Tudi oblečena sem bila čedno, čeprav skromno. Ob nedeljah sem bila prosta. Teta je šla po svojih opravkih, jaz pa sem lahko šla svojo

Pripombe k naši prevratni dobi

Albin Prepeluh

Ko je tedaj „Narodno Veće“ dne 21. oktobra 1918 izdalo svoj že omenjeni program in je bil poznan tudi že Wilsonov odgovor, je Zagreb in za njim ostala Hrvatska zaživela v revolucionarnem čuvstvu neke svobode in neodvisnosti od Budimpešte. Ban Mihalovich, ki je bil še v funkciji, je naslednji dan, to je 22. oktobra 1918, v sporazumu z „Narodnim Većem“ izdal proglas, ki svari pred neredi. Ban pravi, da razume patriotska čuvstva prebivalstva, vendar pa se morajo manifestacije vršiti v mejah zrelosti in treznosti. Zlasti naglaša, da so veliki narodni interesi povezani z osebno in imovno sigurnostjo in da javni uradi in njihovi organi ne smejo biti moteni v službi, ki jo vrše v javnem interesu. — Dan pozneje, to je 23. oktobra 1918, pa je „Narodno Veće“ samo izdalo proglas, v katerem poziva narodne ljudi, da osnujejo „Odbore Narodnega Veća“ po mestih in po vaseh, ki bodo ščitili življenje in imovino državljanov. Proglas namreč ugotavlja, da je povodom Wilsonovega odgovora prišlo do napadov na kolodvore in na drugo imovino.

Pod tem proglasom so bili podpisani: dr. Anton Korošec, dr. Ante Pavelić in Svetozar Pribićević. Mestni zastop Zagreba je potreboval šest dni, da je premislil razpoloženje prebivalstva pri zadnjih manifestacijah. 7. oktobra 1918 so se zbrali mestni zastopniki na seji, na kateri so odrekli nadaljnjo poslušnost monarhiji, priznavajoč kot svojo vrhovno politično oblast „Narodno Veće“, odnosno „Jugoslovanski odbor“ v Londonu. Hrvatski „Sabor“ pa je šele 29. oktobra 1918 na svoji poslednji seji proglasil neodvisnost banske Hrvatske z Reko, Slavonije in Dalmacije.

Prav ta dan šele so se vršile tudi v Ljubljani znane manifestacije, po katerih pa je ostalo prve dni še vse po starem, tudi starih avstrijskih oblastnikov se ni upal še nihče napoditi.

Zanimivi so datumi. Dva dni poprej je morala nemška vlada v Berlinu sprejeti Wilsonove pogoje za mir. Cesar Wilhelm II. je moral skrivaj pobegniti iz svoje „ljubljen“ domovine.

Še dva dni poprej, to je že 25. oktobra 1918, je angleška časopisna agencija Reuter publicirala izjavo predsednika srbske vlade Nikole Pašića, ki je dejal: „Srbska vlada se opira na ‚krfsko deklaracijo‘ iz l. 1917. Nikoli nismo zasledovali imperijalistične politike in tega tudi v bodoče ne nameravamo. Srbski narod je zastavil vse, da se sam reši imperijalizma Avstro-ogrske. Srbi ne želimo v bodoči kraljevini SHS zavzeti hegemonističnega stališča. Slovesno izjavljam, da smatra Srbija za svojo nacionalno dolžnost, osvoboditi Srbe, Hrvate in Slo-

vence. Osvobojeni bodo imeli pravico do samoodločbe, upravičeni bodo imeli pravico izjaviti se, ali se hočejo pridružiti Srbiji v smislu krfske deklaracije ali pa hočejo ustanoviti male samostojne države. Ne dopuščamo, da bi se kakorkoli omejila pravica samoodločbe Hrvatom in Slovencem. Tudi na krfski izjavi ne bomo vztrajali, ako ne ustreza njihovim željam.“

Ta izjava je zelo važna za našo politično zgodovino.

Kot kuriozum pa naj navedem sedaj še dve poročili ljubljanskega katoliškega dnevnika „Slovenca“ iz tiste dobe. Obe časopisni poročili se tičeta takratnega predsednika „Narodnega sveta za Slovenijo in Istro“ in „Narodnega Veća“ v Zagrebu.

Dne 23. oktobra 1918. (števil. 244) poroča „Slovenec“, da je dr. Anton Korošec na seji državne zbornice na Dunaju dne 22. oktobra vlado interpeliral zaradi premestitve Jugoslovanov, Čehoslovakov ter poljskih regimetrov v njihove domovine, nadalje zaradi oboliceje kazenskega postopka proti upornim mornarjem v Kotoru.

Ni važno, ali je predsednik „Narodnega Veća“ dne 23. oktobra res na Dunaju še interpeliral, značilno pa je to za miselnost javnega mnenja in „revolucionarnega“ vodilnega časopisja.

Čudno naključje ali kaj je hotelo, da so prav tisti dan, dne 22. oktobra 1918, dan po revolucionarnem manifestu „Narodnega Veća“ hrvatski vojaki (pešpolk števil. 79, ban Jelačić) samolastno zasedli Reko in razorožili tamkajšne madjarske honvede.

In točno najdemo naslednjega dne, to je 24. oktobra 1918 (števil. 248) v „Slovencu“ poročilo, da je istega dne na Dunaju zasedal vojni odsek avstrijske delegacije, na katerem je dr. Anton Korošec prosil vojnega ministra, naj zaradi dogodkov na Reki ne preganja prizadetega vojaštva, ki je v tem primeru le izpolnilo ljudsko voljo.

Znano je, da je že 31. oktobra 1918 avstro-ogrsko vojno ministrstvo brzojavno izročilo vso svojo vojno mornarico, trdnjave in mornariške naprave „Narodnemu Veću“ v Zagrebu, a že dan poprej se je v Zagrebu vzpostavila vlada za jugoslovanske dežele monarhije, katere predsednik je bil ravno dr. Anton Korošec, njegova namestnika pa dr. Ante Pavelić in Svetozar Pribićević, to je na dan, ko je stari vodja nemških socializmov dr. Viktor Adler v cesarskem gradu Schönbrunnu odstavil zadnjega Habsburga, cesarja Karla, s prestola in je le-tá za vedno moral zapustiti „svojo“ prestolnico.

Naslednji dan, dne 31. oktobra 1918, so po Ljubljani govorili, da se vozi zmagovita angleška armada iz Trsta v Ljubljano na avtobusih.

Ta laž je bila sicer dokaj predrzna za misleče ljudi, toda je držala in ljudstvo ji je nasledlo. Ta laž pa je bila tudi potrebna, da se plaš-

ljive ljudi opogumi. In res so začeli ljudje javno odmetavati raz sebe razna patrijotična in „cesarska“ znamenja. Vojaki in oficirji so hiteli zamenjavati uradne rozete na svojih kapah s slovenskim trobarvnim znakom. Sedaj gre menda zares? Zadnji oktober 1918 je bil oblačen in hladen dan, ko sem se, spominjam se dobro, z vojaškim tovornim avtom pripeljal popoldne v Ljubljano; na mestni meji nas je čakajoča gruča ljudi spraševala, ako smo že kje videli — Angleže? Proti mraku se je začelo ljudstvo zbirati na Kongresnem trgu, pred poslopjem bivšega deželnega zbora kranjskega, a na balkonu se je pojavila skupina ljudi: „Slovenska narodna vlada“ se je predstavila ljudstvu. Imenovalo jo je „Narodno Veće“ v Zagrebu po hudih osebnih prepirih. Bila pa je sestavljena pa naših domačih političnih strankah, tako da so imeli v njej klerikalci sedem, liberalci pet, socijalisti pa en sam sedež. Predsednik te prve „revolucijonarne“ vlade je postal Josip vitez Pogačnik, bivši klerikalni državni poslanec in organizator avstro-ogrskih „mladostrelcev“ med vojno.

To narodno vlado za Slovenijo je formalno sicer imenovalo „Narodno Veće“ v Zagrebu, sestavila pa sta jo prav za prav dr. Janko Brejc in dr. Fran Tavčar v posvetovalnici „Katoliškega tiskovnega društva“ v Ljubljani. Zlasti na liberalni in socijalistični strani je izzvala ostre ugovore. Edini predstavnik socijalistov v njej, Anton Kristan, je bil tedaj bolan in se je namesto njega predstavil narodu na balkonu deželnozborske palače njegov namestnik Josip Petejan.

Člani te narodne vlade so se zvali „poverjeniki“, ker se je hotelo dati novim možem neko ljudsko ime. Poverjeni so od naroda za svoje posle! Trockij pripoveduje v svoji biografiji, kako so na Ruskem iskali novo ime za ministrski položaj. Ljening je bil proti ministrskemu naslovu, češ, da ni več sodobno in da ne odgovarja dani situaciji. Ime je tudi že preveč obrabljeno. Predlagali so mu prijatelji nove nazive in Ljening je končno osvojil „ljudskega komisarja“, ki ga je izmislil Trockij. Menda naj bi tudi pri nas naziv „poverjenik“ odgovarjal demokratizmu, vladi ljudstva in gospodarskim in socialnim reformam, ki jih je bučno napovedovalo v svojih razglasih „Narodno Veće“.

Ljudstvo je ostalo mirno in hladno. Menda v novi narodni vladi ni videlo nič posebnega. Na predlog Josipa Petejana, socialističnega zastopnika, je ta vlada že na eni prvih sej sprejela „revolucijonarni“ sklep, da ostanejo do nadaljnjega v veljavi vsi dosedanja zakoni in uredbe. Poverjenik za narodno obrambo, klerikalec dr. Lovro Pogačnik pa je objavil takoj prvi dan nove vlade sledeči mobilizacijski razglas:

„Jugoslovani! Vojaki! Država SHS je ustanovljena. Mir bomo sklenili v kratkem času. Naše ozemlje je nevtrarno. Vlada za Slovenijo

je imenovana. Da se prepreči nevarnost za življenje in imetje državljanov in da ohranimo mir in red v naši državi, Vas pozivam, da ne odlagate orožja in ne hodite svojih potov, temveč, da se takoj priglasi slovenskim kadrom v Ljubljani, Celju in Trstu...“

Ta vlada je tedaj razpolagala na svojem sedežu morda komaj s sto vojaki in oficirji. Čez dan polovljeni in zadržani vojaki, vračajoči se iz vojne domov, so ponoči zopet izginili in odšli v svoje vasi. Zvečer postavljene straže so jo ponoči popihali bogvekam. Zjutraj so našli na stražnem prostoru le na zid prislonjeno puško. Mobilizacija, ki jo je odredil poverjenik dr. Lovro Pogačnik, je ostala brez odziva. Nekaj dni na to, menda 3. novembra 1918, je „Narodno veče“ v Zagrebu odredilo mobilizacijo vsega za orožje sposobnega moštva do 40. leta starosti. Tudi ta mobilizacija, ki je v politični zgodovini tistih dni dobila ime „mobilizacija zubarja drja. Drinkovića“, je popolnoma propadla.

Med tem so se preko Slovenskega ozemlja vračali oddelki razbite avstroogrške armade od zapada. Bili so razni narodi, različni jeziki. Vsak je stremel, da pride čimprej odtod, domov. Le tu pa tam se je dobil odelek Čehov, ki nam je prostovoljno služil po nekaj dni, dokler se mu ni nudila prilika, dobiti svoj vagon za odvoz. Pretežna večina slovenskih vojakov se ni brigala, kaj naj sedaj nastane. Niso se navduševali ne za nacijski vzor nove državne tvorbe, ne za socialni prevrat. Vsakdo je mislil le na sebe samega, vsakdo je hotel priti čimprej domov, med svoje, vsi so bili siti vojne, vojaškega življenja in vojaških uniform. Tem ljudem, ki jih nikoli nihče ni resno vzgajal za lasten političen kolektiv, kvečjemu za pobožnjakarsko „vsezaverodomcesarjevstvo“, ki so bili apolitični in celo asocijalni, ki so mislili v svojem siromaštvu in v svoji težki eksistenčni borbi le na svoje individualne gmotne interese, ni mogel nihče dopovedati, da se morajo žrtvovati prostovoljno, žrtvovati se za nekaj, česar niso umeli. Tudi levičarska demagogija ni pomagala, čeprav se je trobila na štiri strani sveta od ljudi, ki jim nihče ni prisojal resnosti v teh zadevah. Kaj si je mislil mož iz pobožnih naših vasi, ko je zadnjega oktobra 1918 prejel svoj dnevnik, katoliškega „Slovenca“, iz katerega se je učil dolga leta konservativne in cerkvene ideologije, pa je videl tam zapisano z debelimi črkami preko cele strani: „Živela republika!“ ter so nosile dnevne novice odslej skupen nov naslov: „Jugoslovanska republika“? Mislil je, ti ljudje so gotovo ob pamet ali pa se jim dela sila.

(Dalje.)

Prodal je konje in voz, obiskal svoje upnike in jim obljubil, da jim bo v kratkem vrnil dolgove. Poiskal si je dokumente, se nekega jutra napravil, stopil v kuhinjo in kratko malo rekel:

„Zdaj pa grem!“

„Kam pa,“ so ga začudeno vprašali.

„V Francijo.“

„Za božjo voljo,“ je zajavkal Jakop, „od naše hiše ni nihče hodil v svet.“

Žef je bil skoraj spet zgubil ravnodušnost in se razvnel, pa je samo zamahnil z roko in rekel:

„Grem pa jaz!“

„Pa bi ti pripravila vsaj kaj za pot,“ je stokala Nanca in se vse-
kavala v predpasnik.

„Nič ne potrebujem,“ je rekel Žef.

„Vsaj na postajo grem s tabo,“ je prosila.

„Tudi tega ni treba,“ je dejal. „Denarja vam bom že pošiljal. Ti pa glej,“ se je obrnil k Nanci, „da boš odplačevala dolgove. Pa zbogom.“ In stisnil jim je roke in šel.

Oglasil se je prvič čez dva meseca s kratkim pismom in denarno pošiljko — čez mesec je prišla samo denarna pošiljka, tretji mesec pa mrtvaški list.

Tako je umrl Žef Obrekar, ki je bil umazana smet v primeri z božjo neskončnostjo. Ni umrl ne za cesarja, ne za domovino, umrl je za svoj vsakdanji kruh — podsulo ga je z dvajsetimi tovariši v svinčenem rudniku; pokopali so ga na državne stroške — in nad njegovim grobom je snel svoj visoki, črni cilinder celo sam predsednik francoske republike.

(Konec.)

Pripombe k naši prevratni dobi

Albin Prepeluh

Med predvojnimi slovenskimi politiki je bilo zelo malo takih, ki bi jim bile politične in strankarske okoliščine med Hrvati in med Srbi v kraljevini kaj prida znane. Tudi njihova politična zgodovina iz novejšje dobe je bila med Slovenci zelo redka knjiga. V tem pogledu je pri nas prevladovalo tisto prazno in frazasto „hejslovanstvo“, ki je bilo zlasti Ivanu Cankarju hvaležen objekt kritike in satire in ki ni nobenega vprašanja med Slovani podrobneje in resno preučilo. Upam, da sem objektivni, ako trdim, da je bilo še največ ljudi, ki so imeli med Hrvati in Srbi osebna in politična poznanstva in ki so se potrudili preučiti njihove domače razmere, med takratnimi slovenskimi socijalisti. Tako imenovane „balkanske konference“ socijalistič-

nih strank in avstrijska aneksijska kriza l. 1908. so dale slovenskim socialistom precej novih pobud in prilik za osebna in politična poznanstva in preučavanja. Tedanji socialistični ideologi iz predvojne srbske kraljevine, na pr. v vojni padli Dimitrij Tucović, Dragiša Lapčević, poslanec skupščine Kaclerović, Ž. Topalović so sodelovali tudi pri slovenskem tisku („Naši Zapiski“ in dr.). Gotovo je bilo tudi med slovenskim meščanstvom nekaj ljudi, ki so imeli v predvojni srbski kraljevini in na Hrvatskem osebna in društvena poznanstva. Ti ljudje so se zanimali pa predvsem za kulturna in umetniška dogajanja. Takratni politični vodniki našega liberalističnega nacijonalizma — izvzemši agilnega Ivana Hribarja — pa niso imeli o domačih političnih, gospodarskih in socialnih prilikah med Hrvati ali celo med Srbi v kraljevini nobenega pojma. To dejstvo je bilo tako očitno, da je revoltiralo takratno nacijonalistično mladež, ki je morala preko teh sterilnih lokalnih političnih veličin na svoj lasten račun in riziko poiskati poznanstev na Hrvatskem, v Bosni in v Srbiji med mlajšo generacijo. O klerikalcih lahko zapišem, da po smrti dr. J. Kreke ni bilo med njimi nobene politične osebnosti, ki bi ji bile politične in socialne razmere med Srbi vsaj približno znane. Med katoliškimi Hrvati so imeli pač nekaj mlajših inteligentov, ki so poskušali — brezuspešno seveda — presaditi cvetko kranjskega političnega klerikalizma na hrvatsko njivo. Ves trud in vse žrtve s slovenske strani — duhovne in gmotne — pa so bile zaman. Dr. Krek je že zgodaj spoznal, da ima na Hrvatskem bodočnost samo svobodomiselni Stjepan Radić, ki se je že takrat uveljavljal kot organizator kmetskega ljudstva. Zato so mu kranjski klerikalci pomagali tudi gmotno s posojili preko svojih denarnih zavodov — „Ljudske posojilnice“ in „Zadružne zveze“ v Ljubljani. Tridesetletni politični vodja Slovencev „nekronani vojvoda kranjski“ — tako so ga večkrat nazivali vodilni nemški politični listi Dunaja — dr. Ivan Šušteršič mi je v svojem povojnem pregnanstvu v Avstriji, kjer sva se sešla na njegovo željo in povabilo, odkritosrčno priznal, da Srbov prav nič ne pozna, da se ž njimi in njihovimi političnimi zadevami ni nikoli pečal. „O njih sem vedel samo, da se vsi pišejo na ‚ič‘, da je njihov večni vladni predsednik Nikola Pašić in da so nekateri srbski politiki veliko zaslužili pri dobavi orožja v Franciji“, se mi je odkritosrčno izpovedal nekdanji mogočni klerikalni deželni glavar kranjski. „V naši stranki ni bilo nikoli govora o Srbih v prijaznem smislu, kar je razumljivo, ker oni so pravoslavne vere. Samo dr. Krek se je včasih zaletel preko Sotle, med Hrvate, a to nas je skoraj vedno veljalo gotov denar.“ Pri tistem srečanju v nekem graškem hotelu mi je dr. Ivan Šušteršič tudi zaupal, da se bo maščeval nad svojimi nekdanjimi političnimi prijatelji doma, ki so ga v težkih urah pozabili in zatajili.

Zlasti se je hudoval nad dr. Antonom Korošcem, ki se je zbal, da bi mu poznanstvo ali zveza z njim mogla škodovati pri Srbih. Tudi mi je razložil svoj politični nauk za Slovence v Jugoslaviji, kakor ga je pozneje res obelodanil v brošuri „Moj odgovor“. Tega njegovega spisa so se nekateri vodilni politiki SLS silno bali in bivši deželni predsednik dr. Janko Brejc mi je grozil z represalijami, ako ne preprečim tiska brošure v tiskarni, katere upravnega odbora predsednik sem bil. Toda brošura je izšla vseeno, političnega vpliva pa ni imela nobenega.

Prav takšno nepoznanje razmer v bivši srbski kraljevini pa se je šopirilo na liberalni strani, pa ne samo med starejšo, temveč tudi med mlajšo generacijo, ki je politično bila za „jugoslovensko integralnost“.

Ali naj navedem dokaze? Bilo bi zares odveč! Ne zaradi koristnosti, ki bi temeljila na realnem poznanstvu, temveč iz nacionalnega čuvstva smo se Slovenci odločili za novo državno življenje, za zedinjenje s Srbi in Hrvati. V svojo novo nacionalno bodočnost smo stopili v svojstvu političnega pesnika, iz odpora proti dotedanjemu, nemodremu nemškemu pritisku, proti narodnim krivicam in drugim budalostim obeh vladajočih narodov habsburške monarhije.

Kako nepojmljivi so često veliki dogodki v življenju narodov za razumske ljudi, kako nelogična se zdi zgodovina v podrobnostih za pamet človeško! V življenju narodov se često dogodi kaj odločilnega za daljšo dobo, česar ni predvideval noben posameznik, dogodek, ki je navidezno bil brez vodnika. Neka kolektivna volja se nemo uveljavlja in — zmaga. Ta anonimna volja vodi najbolj razumske ljudi, ki se ji pokoravajo proti svojemu notranjemu prepričanju. Pozneje seveda zatrjujejo, da so oni vodili! Pa niso. Povsem neznani in nepriznani ljudje iz naroda so često bili dejanski vodniki in povzročitelji dogodkov, ki so postali kesneje „zgodovinski“.

Takratni naši politični „priznani“ vodniki niso imeli nobenega jasnega vpogleda v bodočnost in v dogodke, ki so se pripravljali. Oni so nasprotno čakali na dogodke in jih razlagali in tolmačili po svoje naknadno, oprezno, izogibajoč se vsaki osebni odgovornosti. To je „politika“, kakor jo razumevamo pri nas še dandanes. Vodilnega v njej ni nič, vse je samo spretnost in besedna taktika. Iz naroda samega pa takrat tudi ni prišlo nič takega, kar bi konkretno oblikovalo njegov narodni in socialni cilj. Slovenci — bridko je to pibiti! — po vojni niso bili sposobni postaviti in svetu pokazati svoj narodni program. Ko je tako imenovana narodna vlada za Dalmacijo razposlala ostalim narodnim vladam Jugoslavije svoj predlog (dejansko pa predlog dr. Krstelja in dr. Smodlake), ki je šel za tem, da se nemudoma izvede zedinjenje s kraljevino Srbijo in da se takoj osnuje skupna vsedržavna vlada SHS, se je pokazala vsa nacionalno-politična siromaščina vseh

tedanjih treh političnih strank, ki so dejansko zastopale narod. Debata o tem predlogu med strankami na seji slovenske narodne vlade ni dala nobenega rezultata. Vsakdo je mislil in se izražal previdno in po svoje, boječ se, da ga morda že bližnji dogodki ne osmešijo. Nihče ni imel poguma, vzeti na sebe kakršnokoli odločitev. Pokazalo se je, da je bilo skupno in enotno gledanje Slovencev na tako važen predmet, kakor je bila za nje lastna državnost, nemogoče, da so zelo podrejena strankarska vprašanja smatrali v tem odločilnem trenutku za važnejša in da niso bili sposobni dati na konkretni dalmatinski predlog konkretnega in jasnega odgovora. Spominjam se prav živo, kako se je tisti akt prekladal z ene mize na drugo, bil je vsem odveč, nihče ni vedel, kaj in kako bi. Ali naj se izvrši zedinjenje s kraljevino Srbijo, zakaj, kdaj in kako? Ali pa naj se morda organizira skupna jugoslovanska država najprej samo na teritoriju bivše monarhije ter se uvedejo pogajanja s srbsko kraljevino pozneje, kdaj, zakaj in v katerem pravcu? Ali naj se morda najpoprej organizira samostojna slovenska država poleg hrvatske in kakšen bodi medsebojni odnos med obema in obeh do srbske? Kaj naj se poreče in stori spričo samostojne reške države, ki bi morala nastati radi sporazuma med velesilami? Nikogar ni bilo, ki bi se upal odločno odgovoriti na takšna in podobna vprašanja, čeprav jih je zastavljala nesigurna doba državnega poroda in novega državnega organiziranja južnih Slovanov. Naloga je bila preveč „težka“, saj so mnogi „odličniki“ natihome še vedno dvomili, da smo tako rekoč katoliški Slovenci zares in za vedno odpadli od Avstrije in njenega cesarja, katerega slika je v marsikateri hiši visela še vedno na vidnem prostoru. Marsikateri tako imenovanih narodnih „prvorobiteljev“ je prve mesece po zlomu avstro-ogrske monarhije potoval na Dunaj, po „zasebnih“ opravilih seveda, da se na lastne oči prepriča o situaciji, če je namreč stara cesarska in nemška oblast zares tako zelo na tleh in brez moči, da se je ni treba nič več bati. Ko so se uverili, da pogorišče nekdanje mogočne vladavine res ni nikomur več nevarno, so se vrnili jezikavi, blebetavi in pogumni, da nikoli kaj takega! Sramotna neresnost in nizko politično znanje se je tiste dni javno razkazovalo po naših mestnih cestah in ulicah.

Kljub temu so bile nove narodne vlade na teritoriju bivše monarhije brez dejanske moči. Ljudstvo jih je trpelo, balo pa ne. Poskusi z mobilizacijo so pri nas in na Hrvatskem žalostno propadli. Ljudstvo je hotelo vreči s sebe vse, kar ga je tiščalo, ali pa je le mislilo, da ga tišči. Hotelo bi se maščevati za preživele krivice in ponižanja, toda kje in kako — o tem je imel vsakdo svojo misel, svoj predlog. Shodi so bili povsod dobro obiskani, sklepale so se resolucije, ki so se preživele in pozabile že naslednji dan. Z nekaj tisoč discipliniranih oboro-

ženih mož bi lahko zavladal vsej deželi vsakdo in ji vsilil svojo politično voljo, ako bi le ne bila v opreki s splošno ljudsko tendenco, ki je kratko in malo zavračala stare razmere. Tako imenovana centralna vlada v Zagrebu, „Narodno veće“, je to dobro vedela, bala se je nemirov, ropanja, imovinske in osebne negotovosti ter socialnih požarov, skratka: — bala se je lastnih narodov. Edini zasigurani izhod zanj je bila takojšnja in brezpogojna združitev s kraljevino Srbijo. Pa ne zaradi kakega idealističnega političnega patriotizma, temveč zato, ker je domnevala, da razpolaga kraljevina Srbija z urejeno vojsko, čeprav ne preveč številno. V Zagrebu in v Ljubljani so se meščanski politiki, nepoznavajoči dejanskih razmer v lastni deželi, bali socialnih prekucij in državljanske vojne in so v strahu za svoja premoženja hrepeneli po varnem zavetju, ki si ga sami niso znali zgraditi. Zato so hlepeli po zmagoviti srbski vojski, o kateri so čuli pripovedovati marsikaj, zlasti pa da je izvrstno organizirana in disciplinirana. Ali se bo nacionalna revolucija nadaljevala in razvila v socialno? — to vprašanje je bilo na ustih vseh. Situacija za socialni prevrat je bila res ugodna, ker bi ga spočetka podprla tudi užaljena fevdalna reakcija. V Zagrebu je ta reakcija že dvignila glavo, po ulicah so odmevali streli staremu avstro-ogrskega režimu „zvestega“ regimenta. V noči na 23. november 1918 je namreč stari general Lipovšček poskusil z oboroženo silo odstaviti „Narodno veće“ in proglasiti znova vlado ravnokar propalega režima. Maršal Borojević je že poprej telefonično ukazal iz Celovca, kamor se je bil umaknil, aretirati ljubljansko narodno vlado. Tiste dni je v neki ljubljanski vojašnici več sto oboroženih mož stare armade nameravalo izvršiti „puč“, toda vodniki so se končno zbali in pobegnili. Manjkalo je, kar je za sodobno socialno revolucijo najbolj potrebno: Resnično revolucionarne stranke, ki revolucionarno razpoloženje ljudstva organizirano zagrabi in ga vodi. Slovenska javnost na sploh pa je bila tedaj potlačena in pod mučnim vtisom italijanske okupacije našega Primorja in lastnih nacionalnih neuspehov na Koroškem. Vedno glasnejši so bili tisti, ki so priporočali hitri sprejem dalmatinskega predloga o takojšnjem zedinjenju s kraljevino Srbijo kljub temu, da iz inozemstva ni bilo nobenih zanesljivih vesti. V Švici se je namreč mudila delegacija „Narodnega veća“ s predsednikom nove jugoslovanske države dr. A. Korošcem na čelu, da se porazgovori s predstavniki srbske vlade in z antanto glede bodoče organizacije nove jugoslovanske države. Toda ta delegacija ni dobila z domovino, ki je čakala na odločitev, nobene zveze. Doma nihče ni vedel, kaj se dogaja v Švici, kako potekajo razgovori, o čem se prav za prav sklepa. Zastopniki liberalnega meščanstva v Sloveniji so edini bili za takojšnje zedinjenje s kraljevino Srbijo, ki ne sme škodovati njihovemu republikanskemu

prepričanju, ki so si ga osvojili preko noči seveda. Kaj se je vse dogajalo doma, o tem pozneje. Važnejši je bil sestanek v Ženevi, kjer so se v hotelu „National“ znašli: Predsednik srbske vlade, tedaj poslušajoče na Krfu, Nikola Pašić, trije predstavniki srbske narodne skupščine, Drašković, Marinković in Trifković. V zastopstvu zagrebškega „Narodnega veća“ dr. Korošec, dr. Čingrija iz Dubrovnika in dr. Žerjav iz Ljubljane, zastopniki „Jugoslovanskega odbora“ v Londonu dr. Trumbić (Hrvat), dr. Gregorin (Slovenec), Vasiljević, Nikola Stojanović in Banjanin (Srbi). Ti možje so v dneh od 6. do 9. novembra 1918 razpravljali o priznanju „Narodnega veća“ v Zagrebu kot vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov iz bivše monarhije, nadalje o skupnih organih države SHS, o protestu proti italijanski okupaciji našega narodnega ozemlja in končno o odnosih do Črne gore. Ta konferenca je sklenila važne sklepe.

Predvsem je kraljevina Srbija priznala „Narodno veće“ kot reprezentanta in vladu Slovencev, Hrvatov in Srbov, bivajočih na ozemlju bivše monarhije. Pašić je o tem takoj obvestil prijateljske države, tudi severoameriške. Osnuje naj se skupno ministrstvo za kraljevino Srbijo in za področje „Narodnega veća“, ki naj šele organizira skupno državo SHS, ki ji bo konstituenta dala ustavo. V ta namen izročata vlada kraljevine Srbije in „Narodno veće“ v Zagrebu sledeče posle novemu skupnemu ministrstvu, vendar pa naj ostane obstoječi upravni sistem nedotaknjen:

1. Vso zunanjo politiko, organe za njeno službo in priprave za mirovno konferenco in propagando.

2. Vojne posle, kolikor se nanašajo na varstvo državnega teritorija kot celine, in vse vojne posle, na katere se bodo nanašali razgovori o miru. Dislokacija ostane v delokrogu narodnih vlad, ravno tako administracija vojnih poslov teh dežel.

3. Upravo vojne mornarice.

4. Vodstvo pomorstva, pomorske trgovine in pomorske sanitete.

5. Posle za pripravo konstituante in vse, kar je važno za prehod iz provizornega državnega življenja v redne razmere.

Stopnjema morejo bratske vlade poveriti radi potrebe, a sporazumno, tudi druge posle skupnemu ministrstvu.

Nadalje se skupnemu ministrstvu poverja skrb za koordiniranje in enako reševanje državnih poslov, ki ostanejo v kompetenci narodnih vlad. Ti posli so:

6. Promet in prometna sredstva, kakor n. pr. železnice, rečne plovbe, pošta in telegraf, z namenom, da more prometno življenje v skupni državi harmonično funkcijonirati in zadovoljevati narodne in državne potrebe.

7. Prehrana prebivalstva in obnova narodnega gospodarstva.

8. Povrnitev in preskrba ujetnikov, sirot in vojnih vdov, nadalje invalidov, beguncev itd.

9. Skupne finance, kolikor se nanašajo na potrebe celotnega delokroga ministrstva, določevanje odnosov do raznih valut in bank, obstoječih na državnem teritoriju.

Skupno (zajedniško) ministrstvo se konstituira samo, izvede razdelitev poslov in si predpiše poslovnik.

Vse te posle kakor tudi one svoje redne službe izvršuje skupno ministrstvo avtonomno, v mejah zgoraj označenega delokroga. To skupno ministrstvo bo stalo v zvezi z vlado kraljevine Srbije in z Narodnim večem v Zagrebu.

Organi, ki so doslej pri narodnih vladah izvrševali posle, ki pa sedaj preidejo v področje skupnega ministrstva, se stavijo takoj na razpoloženje skupnemu ministrstvu.

Ta red se more spremeniti samo s skupnim sporazumom med vladama kraljevine Srbije in Narodnega veća v Zagrebu in bo prenehal sam po sebi, ko bo ustvarjena nova državna organizacija na podlagi ustave, ki jo bo sprejela konstituanta za vso državo.

Brez prejudica za bodočnost imenuje polovico tega skupnega ministrstva vlada kraljevine Srbije, drugo polovico pa Narodno veće v Zagrebu. Skupno ministrstvo bo štelo 12 resorov. Polovico ministrstev se imenuje takoj in sicer tri kraljevina Srbija, tri pa Narodno veće v Zagrebu. Ministri, ki jih določi za to čast kraljevina Srbija, bodo prisegli svojemu vladarju, ministri, ki jih bo določilo „Narodno veće“ v Zagrebu, pa pred njegovim predsednikom dr. Antonom Korošcem.

Potem so se gospodje sporazumeli še radi Črne gore.

Ta dogovor je bil podpisan dne 9. novembra 1918 v Ženevi od sledečih gospodov: Za kraljevino Srbijo je podpisal ministrski predsednik in minister za zunanje posle Nikola Pašić. Za „Narodno veće“ v Zagrebu dr. Anton Korošec. Za „Jugoslovanski odbor v Londonu“ dr. Ante Trumbić. Nadalje so podpisali ta dogovor še predstavniki političnih skupin v srbski „Narodni skupščini“ Marko Trifković (radikal), M. Drašković in dr. Voja Marinković (demokrata). Nadalje Dalmatinec dr. Čingrija in Slovenec dr. Žerjav kot člana „Narodnega veća“ v Zagrebu. Za „Jugoslovanski odbor v Londonu“ pa so zapisnik podpisali še sledeči gospodje: Dr. Gustav Gregorin, dr. Nikola Stojanović, Jovan Banjanin in Dušan Vasiljević.

Kot posledico tega sporazuma so ti gospodje istega dne objavili tako imenovano „Ženevsko deklaracijo“, v kateri so sporočili vsemu

svetu, zlasti pa vsem zaveznikom kraljevine Srbije, da je nastala nova država naroda Srbov, Hrvatov in Slovencev. Ta nova država da je nedeljiva celota in član društva svobodnih narodov. Nič več ni mejâ, ki so te tri narode razdvajale. To državo bo zastopalo novo imenovano skupno ministrstvo. Na znotraj pa bosta vlada kraljevine Srbije in „Narodno veće“ v Zagrebu nadaljevala svoje posle vsaka na svojem notranjem pravnem teritorijalnem področju, dokler konstituenta ne bo predpisala stalne državne organizacije. Ta proglas odnosno deklaracijo so podpisali podpisniki sporazuma v Ženevi.

Za ocenjevanje tedanjega stanja med Jugoslovani, to je med Srbijanci in ostalimi Jugoslovani na ozemlju bivše dvojne monarhije, je koncept tega sporazuma zelo poučen. Po tem sporazumu se je ustvaril vsaj za prehodno dobo dualizem. Na znotraj je ostala državna administracija nedotaknjena, a ta je bila če ne že izrazito federalistična, pa vsaj avtonomistična.

Zakaj je stari politični praktik Pašić podpisal ta sporazum? Kdo ve! Gotovo pa je, da ga je podpisal z mentalno rezervacijo. Zakaj ko je njegov namestnik in strankarski prijatelj v srbski vladi, Stojan Protić, zvedel za ta protokol in sporazum, je nemudoma izzval vladno krizo in najavil takratnemu regentu Aleksandru demisijo kabineta. Dobil je seveda mandat za sestavo nove vlade, za katero pa ni bil Pašićev podpis več obvezen. Še preden se je predsednik „Narodnega veća“ v Zagrebu, gospod dr. Anton Korošec, vrnil domov, je bil sporazum ničev, je bil le kos papirja, važen in pomemben samo še za politično zgodovino. Še preden so se podpisniki tega sporazuma mogli vrniti in se doma porazgovoriti s svojimi zaupniki in svojo organizacijo, to je s plenumom „Narodnega veća“, je že izvedel zedinjenje s kraljevino Srbijo namestnik dr. A. Korošca, vodja tako imenovanih „prečanskih“ Srbov, Svetozar Pribičević, tako da so se delegati, ko so se vrnili, znašli že v položaju, ki ga niso mogli več spreminjati.

Dan po izročitvi zedinjevalne adrese v Beogradu, to je dne 2. decembra 1918, se je vrnil iz inozemstva predsednik „Narodnega veća“ gospod dr. Anton Korošec s svojim tajnikom dr. G. Žerjavom. V Ljubljani so mu priredili navdušen sprejem. Še isti dan zvečer je gospod dr. Anton Korošec poročal na seji slovenske narodne vlade o svojih posvetovanjih in razgovorih z zastopniki „Jugoslovanskega odbora v Londonu“, s Pašićem in s srbsko opozicijo ter z zastopniki Velike antante v Parizu. Ugotovila se je soglasnost vseh važnejših činiteljev, da se čimprej osnuje enotno državo zaradi tega, da moremo nastopiti pred svetom kot enoten in složen narod. Dr. Korošec je poročal tudi o svojih korakih v zaščito rojakov na ozemlju, ki ga je zasedla Italija,

ter o miselnosti antantnih državnikov glede naše severne in zapadne meje. Naš položaj glede severne meje je kar najbolj ugoden, je dejal, in je popolna izpolnitev naših narodnih zahtev glede meje zagotovljena. Glede zapadne naše meje pa še ni nobene rešitve, zato je potrebno, da ves naš narod nastopi enotno s primernim poudarkom v smislu visokih načel prezidenta Wilsona.

Dva dni pozneje, to je 4. decembra 1918, je na seji osrednjega odbora „Narodnega veća“ zopet poročal dr. Korošec. Omenil je, da so vsi naši narodni prijatelji v Veliki antanti, med njimi največje evropske osebnosti, priporočali kar najhitrejše zedinjenje s kraljevino Srbijo. To se je hotelo doseči tudi z ženevskim sporazumom, ki je ob njem sodeloval sam predsednik srbske vlade Pašić in predsedniki srbijskih opozicijskih strank ter delegati „Jugoslovanskega odbora v Londonu“. Poglavitni rezultat tega dogovora je ustanovitev skupne vlade. Zato naknadno odobrava sklep osrednjega odbora „Narodnega veća“ z dne 24. novembra 1918, kar znači velik korak naprej. Zato se rad pridružuje naknadno temu sklepu, ker ga je želel in zanj tudi sam delal.

Po ženevski deklaraciji je dr. Korošec odšel še v Pariz, kjer so ga prisrčno sprejeli Clemenceau, predsednik pariške vlade, Pichon, francoski zunanji minister, nadalje zastopniki časopisja, poslanci različnih strank. Vsi so bili odločni pripadniki jugoslovanskih interesov v pogledu na imperijalizem Italije. Dobil je povsod vtis, da so francoske simpatije na strani Jugoslovancev, a ne Italije. Znani medvojni londonski pakt, na podlagi katerega je Italija šla v vojno, res veže Francijo in Angleže, ne pa tudi Amerike. Treba bo zlasti poudariti, da Italija v vojni ni izpolnila vseh obvez, ki jih je prevzela. Zato ni nemogoče, da se bo pogodba (londonska!) še revidirala. V Parizu se je sešel tudi z vplivnim prijateljem Wilsona, voditeljem ameriške delegacije polkovnikom Housejem ter se pri njem zavzel za naše jugoslovanske politične in narodne zadeve. Prosil ga je, naj ameriška vlada pošlje k nam živeža, obleke in obutve.

Pribičevićevo glasilo „Hrvatska Rieč“ je tedaj zapisala: Kakor izvemo, se je dr. Anton Korošec zelo pohvalno izrazil o belgrajskih odločitvah dne 1. decembra 1918. Povsem odobruje vse, kar se je izvršilo doma za časa njegove odsotnosti, posebno pa adresu, izročeno Njegovemu Visočanstvu regentu.

Naslednjega dne, 5. decembra 1918, so bili v Zagrebu vojaški nemiri. Uprli so se vojaki avstroogrškega 53. pešpolka. Ubitih je bilo 13, ranjenih pa 17 oseb, večinoma vojakov.

Kaj se je med tem godilo doma?

Pripombe k naši prevratni dobi

Albin Prepeluh

Po že izvršeni organizaciji „Narodnega sveta za Slovenijo in Istro“ se v Zagrebu še dolgo ni nič zgodilo. Edino „Hrvatska pučka stranka“ je zbrala meseca avgusta v Zagrebu delegate na svoj strankin zbor, ki je sprejel posebno resolucijo, ki mu jo je predložil njen predsednik Stjepan Radić. V tej resoluciji se je stranka izrekla načeloma za narodno samoodločbo, v posledici tega tudi za samoodločbo Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki naj se združijo v neodvisni in samostojni jugoslovanski državi. Ta država naj se zveže nazvèn z novo češko in poljsko narodno državo. Toda seljačka stranka je bila po svoji takratni politični moči v „Saboru“ majhna, ker je imela samo sedem poslancev. Njen nosilec je bil res pravi hrvatski kmet, politično in družabno zaničevan od meščanstva, fevdalcev in visokega klera. Hrvatje takrat še niso poznali splošne in enake volilne pravice, zato kmetske množice niso kaj prida pomenile v političnem življenju hrvatskega naroda.

Poleg Radićeve kmetske stranke so zavzemale slično stališče še druge, manjše politične stranke in skupine, tako na primer: „Starčevićeva Stranka Prava“, ki jo je zastopal dr. Ante Pavelić, „Srpska Narodna Radikalna Stranka“, katere predsednik je bil dr. Đorđe Krasojević, „Socijalno-demokratska stranka za Hrvatsko in Slavonijo“, ki so jo vodili V. Korać, V. Bukšeg in S. Delić (ta slednji je bil pozneje izvoljen za župana v Zagrebu na komunistični listi) ter posamezni politični možje, ki pa niso imeli organiziranih strank za seboj, na priliko: dr. Ivan Lorković, dr. Srđan Budisavljević itd. Tem je Stjepan Radić predložil, naj se „Narodno veće“ v Zagrebu kot nova centralna politična organizacija jugoslovanskega pokreta ustanovi takoj, in sicer brez ozira na to, ali vladna srbsko-hrvatska koalicija pristopi k novi organizaciji ali ne. To se je tudi zgodilo 5. oktobra 1918 v Zagrebu na zboru povabljenih delegatov, ki so prišli iz Slovenije, Hrvatske, Istre, Dalmacije, Bosne in Hercegovine ter Vojvodine (tedanje južne Ogrske). Na tem zboru srbsko-hrvatska koalicija ni bila zastopana, prav tako tudi hrvatski „Frankovci“ ne.

Srbsko-hrvatska koalicija je počasi hodila. Nikakor ni hotela zapustiti vladnega položaja v hrvatskem „Saboru“, ni se hotela spreti z vladno v Budimpešti. Vsak svoj korak je preračunila s položajem na bojiščih, čeprav je bilo že vsakemu političnemu človeku jasno, da je katastrofa avstro-ogrske monarhije tik pred durmi. Nihče in nič ni moglo več zadržati propada zastarele in nesodobne fevdalne države. Če bi je ne podrl prezident Wilson, bi jo podrle razjarjene množice

njenih nezadovoljnih in razočaranih slovanskih narodov, zlasti Čehi. Zato je bilo novo ustanovljeno „Narodno Veće“ v Zagrebu srbsko-hrvatski koaliciji zelo neprikladno! In se je zbrala na posvèt že naslednji dan. Po dolgem tem političnem posvetovanju je bil 8. oktobra 1918 storjen sklep, da koalicija priznava potrebo, da se osnuje v sedanjem času „Narodno Veće“. Izvolilo se je pet članov, ki naj se pogajajo z drugimi strankami v tem vprašanju, in sicer: dr. Lukinića, dr. Dušana Popovića, Svetozarja Pribićevića, dr. Iv. Ribarja in V. Wilderja. Ta odbor se je pogajal glede programa in organizacije „Narodnega Veća“ z njegovimi zastopniki in 12. oktobra je končno koalicija sklenila pristopiti k novi organizaciji, torej v času, ko njen pristop ni pomenil nobenega političnega rizika več. Zakaj že nekaj dni kasneje, to je 18. oktobra 1918, je dal Wilson odgovor na mirovno prošnjo Avstro-ogrske z dne 4. oktobra 1918 (in 5. oktobra je bilo osnovano prvo „Narodno Veće“ v Zagrebu!). Wilson je v tem svojem odgovoru dejal, da mora sedaj spremeniti svojo zahtevo, naj se namreč avstrijskim narodom zagotovi „možnost za avtonomen razvoj“, kakor je bil to formuliral v kongresu 8. januarja 1918. Od takrat se je mnogo spremenilo, ker so Združene države priznale češko-slovaški „Narodni svèt“ kot vojskujočo se vlado. Glede Jugoslovanov pa Združene države na dalekosežen način priznavajo upravičenost njihovih narodnih stremeljenj po svobodi. Predsednik Wilson ne ostaja več pri avtonomiji teh narodov kot mirovni podlagi, temveč prepušča Jugoslovanom samim, da oni sami odločijo, katera akcija avstro-ogrske vlade bi zadovoljila težnje in pojmovanje teh narodov o njihovih pravicah in odločbah kot članov v družbi narodov.

Naslednji dan po tem jasnem, za Dunaj in Pešto strašnem odgovoru iz daljnega Washingtona, je izšel proglas „Narodnega Veća“ v Zagrebu, ki oznanja, da prevzame vodstvo narodne politike izključno ono samo, odklanja manifest Karla Habsburga, ki ponuja avstrijskim narodom neko avtonomijo in zahteva zedinjenje Slovencev, Hrvatov in Srbov na njihovem etnografskem teritoriju v eno samo edinstveno in suvereno državo. Ta država mora biti urejena po načelih politične in ekonomske demokracije, ki odpravlja vse socialne in gospodarske krivice in neenakosti.

Slovenci in Hrvati ter Srbi na bivšem avstro-ogrskem ozemlju so torej sedaj prvič revolucionarno spregovorili i napram habsburški dinastiji i napram Nemcem ter Madjarom kot takozvanima „gospodujočima narodoma“. Dan poprej pa je že izrekel svojo zadnjo in nepomirljivo besedo najmočnejši človek tistih dni, ameriški prezident Wilson.

„Narodno Veće“ v Zagrebu je imelo seveda tudi svoja pravila, ki so bila sprejeta sporazumno s srbsko-hrvatsko koalicijo, ko je leta vanj vstopila. Ta statut je določal teritorij tistih Jugoslovancev, ki jih je zastopalo „Narodno Veće“. Hrvatska in Slavonija z Reko, Dalmacija, Herceg-Bosna, Trst, Kranjska, Goriška, Štajerska, Koroška, Bačka, Banat, Baranja, Medjimurje in jugoslovanski kraji južnozapadne Ogrske. Program „Narodnega Veća“ pa je bil zedinjenje vseh Slovencev, Hrvatov in Srbov v neodvisno državo, urejeno po načelih demokracije. — Organizacija „Narodnega Veća“ je slonela na teritorialnem principu. Vsaka pokrajina pošlje v njegov zbor poslanca, na vsakih sto tisoč prebivalcev po enega. Vsi izvoljeni člani hrvatskega sabora, bosanskega sabora v Sarajevu, državnega zbora na Dunaju, deželnih zborov v statutu imenovanih dežel, ki priznavajo „Narodno Veće“, se smejo udeleževati plenarnih sej sveta. Plenum „Narodnega Veća“ je izvolil izmed sebe osrednji odbor, ki je dobil še svoje predsedstvo. Osrednji odbor je štel 30 članov, smel pa jih je sam kooptirati še deset. Slovenci so imeli v tem osrednjem odboru sledeče zastopnike: dr. Anton Korošec (namestnik dr. Ivo Benkovič), dr. Lovro Pogačnik (namestnik prof. B. Remec), dr. Izidor Cankar (namestnik dr. Jos. Jerič), Ivan Hribar (namestnik dr. Vek. Kukovec), dr. A. Kramer (namestnik dr. Sl. Fornazarič), Anton Kristan (namestnik Jos. Petejan). Dne 17. oktobra 1918 je dobilo „Narodno Veće“ še svoje predsedstvo: Predsednik dr. Anton Korošec, podpredsednika dr. Ante Pavelić in Svetozar Pribičević.

Wilsonova beseda, ki je sprožila notranji prevrat v Avstriji, je torej našla neko površno, v zadnjem hipu sestavljeno narodno organizacijo, ki je oklevajoče prevzela politično oblast in vodstvo Jugoslovancev, živčih na teritoriju bivše Avstro-ogrske monarhije. Razlika med Čehi in Jugoslovani je bila torej znatna. Čehi so bili s staro državo že davno zlomili. Oni so organizirali svojo vlado in armado v težavnih razmerah v inozemstvu in so se vojne dejansko udeležili na frontah s svojimi, lastnimi, češkoslovaškimi regimenti.

Jugoslovani, to so Slovenci, Hrvati in Srbi v bivši monarhiji so ostali mirni in nedelavni, celó spričo tega, da se je habsburška oblast že dolgo krhala in lomila pred očmi vsega sveta. Morda ne bo preveč rečeno, da so v splošnem bili Slovenci še najbolj delavni v pripravi za novo narodno organizacijo. Revolucionarno zavednih pa so imeli vsi Jugoslovani skupaj neprimerno manj kot Čehi, in še tisti, ki so ostali doma in vedeli, kam hočejo, so bili večinoma zaprti, konfinirani ali v vojaški suknji. Revolucionarna propaganda med ljudmi je bila težavna in zelo opasna spričo velike reakcionarne množice kmetov in uradnikov ter celó takozvanih svobodnih inteligentov, ki so često bili

prav do zadnjega trenutka karikaturno bojazljivi, pripravljeni celó ovajati, da ne bodo pozneje sami osumničeni... „Jugoslovanski odbor“, ki je imel svoj sedež v Londonu in je že l. 1917. podpisal „krfsko deklaracijo“, doma med ljudstvom ni našel ne odmeva ne stikov in je bil med narodom skoro nepoznan. Takratni politični vodniki kmetov in meščanstva niso imeli poguma, da se zanj in za njegovo propagando izrečejo kakorkoli in kjerkoli. Nasprotno, pograbili so za vsako priliko, da se ograde in odvrnejo od sebe sum veleizdaje, kaj veleizdaje, temveč že samega političnega nezadovoljstva. Veleizdajalce so opisovali kot ljudi, ki so svoj narod zapustili, hoteč ga iz osebnega koristiljublja prodati nejevernikom in vojnim sovražnikom. Čeprav je bilo nezadovoljstvo vsak dan večje, je vendarle ljudstvo, ki ni imelo nobene velike politične zgodovine in tradicije, — Čehi in Poljaki so imeli oboje — ostalo pasivno in mirno. Hrvati in Srbi so imeli vsaj svoj „zeleni kader“. Te „kadre“ so tvorili oboroženi dezertjerji avstro-ogrske armade, ki se niso hoteli več vrniti na fronto. Pobegnili so v goré in šume, kjer jim propadajoča oblast ni mogla do živenga. Ti ubežniki so se združevali v taborišča in so napadali slabo zastražene vojaške transporte živil zaradi lastne prehrane. Teh ubežnikov se je pozneje balo tudi „Narodno Veće“, toda brez potrebe, zakaj bili so brez političnih vodnikov in so se mirno razšli po doméh, ko je minila nevarnost vojne in kazni zaradi dezertacije. Slovenci, vsaj kolikor je meni znano, nismo poznali niti „zelenih kadrov“.

(Dalje.)

Južni vetrovi

Miško Kranjec

Nobeni izmed naju ni bil njen mož oče. Toda prijazen je bil in rade smo ga imele. Bil je vedno med nami, govoril z nami, se smejal. Nikdar nisem videla človeka, ki bi se znal tako nasmihati. Takrat ga nisem razumela. Pozneje pa mi je bilo marsikaj jasno. No, zdaj je že tudi on mrtev in je pozabil, da nama ni bil oče. Preden pa sem zaznala za vse to, so me spravili v Čakovec k teti. Zame je bil tisti svet nov. Petnajstletna sem bila. Ko sem hodila še v šolo, sem imela fante, kmečke, in nič posebnega ni bilo to. Pozneje pa me je bilo vedno sram, če je kdo govoril o moških. Okno smo imeli na veliko dvorišče. Tam je stanovalo več strank in ljudje so hodili preko tistega dvorišča na cesto. Kadar sem videla moškega, sem vedno zardela. Sama nisem vedela, zakaj. No, čez dve leti sem se lepo razvila. Takrat tega nisem vedela, danes pa se spominjam, da sem bila lepo dekle. Tudi oblečena sem bila čedno, čeprav skromno. Ob nedeljah sem bila prosta. Teta je šla po svojih opravkih, jaz pa sem lahko šla svojo